

LA GENERALITAT DE CATALUNYA A L'EXILI (1939-1948)¹

MERCÈ MORALES

Societat Catalana d'Estudis Històrics

RESUM

L'article presenta una breu síntesi de la tesi doctoral, alguns aspectes metodològics i les principals conclusions. L'objectiu de la tesi consisteix a avaluar el paper que havia tingut la Generalitat de Catalunya en la història de l'oposició antifranquista els anys quaranta. La hipòtesi de treball se sustentava en les nombroses i reiterades al·lusions a la institució per part de les diferents organitzacions polítiques catalanes durant el període, fins a esdevenir un dels principals eixos del debat polític, si bé generalment se li havia atorgat un paper gairebé marginal. Alhora, s'ha reconstruït la història de la institució en els anys esmentats, necessària per assolir l'objectiu del treball, a causa de les escasses informacions bibliogràfiques precedents. Així mateix, presenta noves informacions sobre l'oposició a l'exili i a l'interior els anys quaranta; sobre les relacions polítiques amb els governs basc i espanyol a l'exili, i en l'àmbit polític internacional.

PARAULES CLAU

Exili, Generalitat, Estatut, autodeterminació, franquisme, República, monarquia, socialisme, democràcies occidentals.

The Catalan Autonomous Government (Generalitat of Catalonia) in exile (1939-1948)

ABSTRACT

This article offers a brief synthesis of the doctoral dissertation, as well as some methodological aspects, and its main conclusions. The goal of the dissertation is to assess the role that the *Generalitat de Catalunya* (Catalan Autonomous Government) played in the history of the anti-Franco opposition in the 1940's. The hypothesis of the paper was supported by the numerous and repeated references to this institution by the various Catalan political organizations in that period of time, to the point of becoming one of the main centrepieces of the political debate. At the same time, the history of this institution during the aforementioned years has been reconstructed, something which was necessary in order to attain the paper's goal

1. La tesi doctoral que es presenta va ser llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona, l'abril de 2008. Ha estat dirigida pel doctor Jaume Sobrequés i Callicó, catedràtic de l'esmentada Universitat, i van formar part del tribunal el doctor Borja de Riquer i el doctor Josep M. Solé i Sabaté, per la Universitat Autònoma de Barcelona; el doctor Josep Fontana, per la Universitat Pompeu Fabra; el doctor Paul Preston, per la Luton School of Economics of London, i el doctor Joseba Agirreazkuenaga, per la Universitat del País Basc. Va obtenir la màxima qualificació, excel·lent *cum laude*.

and because of the scanty previous bibliographical data. It also offers new details about the opposition both in exile and inland in the 1940's; about the political relations with the Basque and the Spanish governments in exile; and within the scope of international politics.

KEY WORDS

Exile, Generalitat, Estatut, self-determination, Franco regime, Republic, Monarchy, socialism, western democracies.

La Generalitat de Catalunya a l'exili (1939-1948) ha pretès omplir un buit historiogràfic: la inexistència d'un estudi monogràfic dedicat a la Generalitat de Catalunya a l'exili des de la historiografia. L'objectiu primer de la investigació era avaluar quin havia estat el paper real de la Generalitat, la seva incidència en la història de l'oposició antifranquista i contextualitzar-la correctament. En una bona part de la bibliografia publicada apareixia minimitzada, relegada a un paper marginal, i amb tendència a presentar els aspectes més polèmics. En qualsevol cas, amb molts silencis sobre la presidència de Josep Irla. Per contra, en les fonts primàries, les referències a la institució per part de les diferents organitzacions polítiques eren reiteratives al llarg de tot el període. La hipòtesi primera de la investigació es va formular, doncs, sobre una contradicció i en va generar, alhora, una segona: la mateixa reconstrucció històrica. Era necessari reconstruir els esdeveniments que, aparentment, havien provocat que la institució de govern catalana hagués desaparegut de la primera línia de l'escena política bé després de la Guerra Civil, bé després de la mort de Lluís Companys l'octubre de 1940. La reconstrucció obligava ensems a elaborar una periodificació raonada que aclarís les dinàmiques polítiques internes i els elements diferencials que es produïen de manera simultània en els diferents àmbits espacials en els quals operava l'oposició.

La tesi partia, doncs, tant des del buit historiogràfic en alguns aspectes, com d'uns enunciats generals dels quals, amb algunes excepcions, mancava explicar amb profunditat els processos polítics que en van ser la causa. El punt inicial de partida va ser l'exili de les institucions de govern el febrer de 1939 i el punt final, la dissolució del primer i únic govern de la Generalitat exiliada, el gener de 1948. A partir d'aquell any, la Generalitat restaria representada en la figura del seu president.

A mesura que la investigació avançava, els resultats obtinguts van ser més eloqüents sobre la significació política de la institució, fins a venir a demostrar que va tenir un paper de primer ordre, per afinitat o per oposició, en la història antifranquista dels anys quaranta. La Generalitat de Catalunya va esdevenir un dels principals epicentres del debat polític entre les organitzacions polítiques catalanes —per a algunes, el primer— durant aquest període; debat que va girar entorn a una qüestió: la funció que havien d'acomplir les institucions de govern en la direcció de l'opo-

sició i en la futura Transició democràtica a Catalunya. Les forces polítiques i sindicals catalanes no es van posar mai d'acord. La Generalitat esdevindria, així, un dels eixos al voltant dels quals es manifestarien actituds, estratègies i propostes polítiques distintes; tendències i dinàmiques que són la clau per comprendre les relacions polítiques entre les diferents organitzacions antifranquistes al llarg del període.

Des del punt de vista conceptual i metodològic, la investigació es va enfocar des d'una perspectiva més àmplia que l'emprada en els estudis de l'exili polític, restringits a l'àmbit estrictament català i, encara més, a les relacions polítiques entre les organitzacions nacionalistes, que deixaven de banda, sovint, els partits, sindicats i moviments obreristes. A l'inici de la investigació ho considerava fonamental, entre altres raons, perquè havien format part del govern de la Generalitat a l'exili. Més endavant, la mateixa investigació les situaria en un paper principal i, en el cas del socialisme català, gairebé desconegut. També vaig considerar necessari contextualitzar i connectar la política catalana amb la basca i l'espanyola, amb el principal objectiu de donar a conèixer les seves relacions i avaluar la influència política mútua. Les relacions polítiques bascocatalanes a l'exili havien estat les úniques que la historiografia ha intentat reconstruir, però només durant el període de la Segona Guerra Mundial, i les relacions polítiques catalanoespanyoles no havien estat mai explorades, cosa que aïllava la política catalana de la resta de l'oposició antifranquista. M'impel·lia a incorporar-les tant el fet que no se'n sabés res, com els paral·lelismes que presentaven en alguns aspectes la política catalana i l'espanyola pel que feia a les seves institucions de govern.

D'altra banda, la perspectiva àmplia que volia imprimir al treball implicava incorporar un sector que no havia estat integrat en aquests estudis, el de l'oposició monàrquica. L'objectiu era el mateix: investigar quines havien estat les relacions amb aquests grups. Amb el mateix criteri, he prestat especial atenció al desenvolupament de la política internacional i a les actituds adoptades pels diferents governs respecte a l'oposició i a la dictadura. La finalitat ha estat avaluar la seva influència dins la política catalana d'aquests anys.

No va ser fàcil, des del punt de vista metodològic, estructurar la tesi ni organitzar-ne els capítols. Els escenaris són diversos (Catalunya, França, Anglaterra, Mèxic, Nova York, l'Argentina, entre d'altres) i les organitzacions i plataformes antifranquistes, múltiples. El fet d'haver incorporat les relacions amb la política basca, espanyola i aspectes relacionats amb la internacional, encara va fer més complexa i extensa la redacció. Tot i així, vaig intentar dotar-la d'una continuïtat tant temàtica com, òbviament, cronològica, que permetés anar resseguint els esdeveniments d'una manera coherent i lligidora. La tesi es va estructurar en dos blocs diferenciats: de la fi de la Guerra Civil a l'alliberament de França pels aliats (1939-1944) i de la fi de la Segona Guerra Mundial a la Guerra Freda (1945-1948). Cada bloc es divideix en diferents capítols temàtics.

ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La consulta exhaustiva de la bibliografia existent, acompanyada de l'elaboració d'una base de dades, sintètica, amb cada una de les obres i articles consultats, m'ha permès racionalitzar un univers bibliogràfic atomitzat, tant pels temes tractats com pel perfil de l'autor —cada exiliat podria escriure un llibre. Sobre l'exili existeix una àmplia bibliografia, especialment abundant sobre l'exili social i cultural, però, en comparació, és escassa pel que fa a l'exili polític català. Disposem de poques obres i, a excepció d'un petit nombre d'elles, com les dels historiadors Daniel Díaz Esculies, Francesc Vilanova i Josep M. Roig i Rosich, entre d'altres, la resta es caracteritza per aportar una visió política deformada que impedeix contextualitzar correctament els fets i atorgar-los la transcendència política real. D'altra banda, els testimonis personals i els llibres de memòries aporten informacions valuoses, però, com és conegut, la memòria no és fiable, voluntàriament o involuntària. Entre les més fidedignes, destaquen les escrites per Carles Pi i Sunyer, i les memòries polítiques de Joan Sauret, tot i que aquestes últimes presenten algunes llacunes significatives. Sobre l'exili polític basc dels anys quaranta, cal ressenyar l'obra de Juan Carlos Jiménez de Aberasturi i sobre l'exili polític espanyol del mateix període, les obres de Javier Tusell, Alicia Alted i, més recentment, les de Miguel Ángel Yuste i Milagrosa Romero, entre d'altres. Les memòries dels polítics espanyols i bascos amplien les informacions sobre el context en el qual va actuar l'oposició catalana exiliada, com les de José Antonio Aguirre, Indalecio Prieto, Félix Gordón Ordás i Luis Araquistáin.

En síntesi, les investigacions sobre l'exili català, sobretot social i cultural, són prolífiques —malgrat tot, encara manquen estudis sobre el perfil socioeconòmic dels exiliats catalans—, però, pel que fa a l'exili polític, només comptem amb un nombre reduït d'aquests. A més a més, aporten més informacions sobre el període 1939-1945 i, en menor grau, sobre el de 1945-1948, fet que es trasllada a la tesi, en la qual les referències bibliogràfiques han estat més abundants en els anys 1939-1944 i, en menor grau, entre 1945-1948. Manquen més estudis monogràfics sobre les organitzacions polítiques d'aquests anys; algunes biografies essencials; epistolaris i obres de consulta, com un diccionari polític de l'exili. En l'actualitat, només disposem del diccionari de l'exili americà, dirigit per Albert Manent.

FONTS DOCUMENTALS

Una de les principals aportacions de la tesi és haver incorporat noves informacions d'arxius que no havien estat explorats per la nostra historiografia pel que fa a aquest període. Un d'ells és l'Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers francès, a París, on hi ha nombrosos informes sobre l'oposició que arribaven per diferents vies: els serveis d'informació francesos arreu del país veí i els consolats. Els documents gene-

rats pel consolat de Barcelona aporten una nova llum sobre l'oposició a l'interior. Els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, a Perpinyà, on residia el contingent més nombrós de catalans exiliats, permeten resseguir les activitats polítiques de l'oposició al llarg de tot el període estudiat. L'Arxiu del Nacionalisme Basc, a Artea, Bilbao, em va permetre introduir elements nous sobre les relacions bascocatalanes, en especial, després de la Segona Guerra Mundial, les menys conegudes; així com, en el mateix sentit, el fons Manuel Irujo, nou per a la historiografia catalana. Les informacions que aporto dels fons de l'Arxiu de la República Espanyola a l'exili, de la Fundación Universitaria Española, a Madrid, també són inèdites. Les relacions de tot ordre, polítiques, econòmiques, amb l'oposició espanyola han estat molt reveladores i aporten també una nova llum sobre l'oposició catalana. A la Biblioteca Nacional de Madrid, també es conserven algunes carpetes amb documents originals de l'exili.

El fet d'haver investigat tant a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, a Poblet, com a l'Arxiu de la Fundació Carles Pi i Sunyer, a Barcelona, ha estat molt satisfactori. Entrellaçar-los a la tesi m'ha permès aportar una visió global i més rigorosa del període, a través dels fons conservats per dues de les figures polítiques catalanes més significatives de l'exili. El mateix cas es reproduceix a l'Arxiu del Centre d'Estudis d'Història Internacional (CEHI), del Pavelló de la República, a Barcelona. Els fons que conté sobre els socialistes i els comunistes catalans m'han permès recrear les relacions entre el PSUC i els socialistes del PSC i del MSC, així com entre aquests i la resta d'organitzacions polítiques, i l'actitud manifesta al voltant de les màximes institucions de govern. Ambdós fons, bàsics per investigar la història de l'obrerisme al país, es complementen de manera suggerent. Així mateix, l'hemeroteca del CEHI ha estat d'un valor inestimable per a la redacció de la tesi. L'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, a Girona, on es conserva un dietari inèdit de Josep Irla i altra documentació personal del president de la Generalitat també ha il·luminat aspectes polítics de l'època.

Els arxius particulars, com el fons personal de Teresa Rovira, filla d'Antoni Rovira i Virgili, i el fons Robert Surroca, també han estat importants per a la investigació. La resta d'arxius que he consultat (Arxiu Fundació Rafael Campalans, Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Arxiu Històric de Girona, Biblioteca Nacional de Catalunya, Arxiu de l'Institut Internacional d'Història Social, d'Amsterdam, entre d'altres) aporten també dades noves, si bé ja havien estat objecte de recerca per part dels investigadors catalans. Les fonts orals no han estat nombroses. Una bona part dels protagonistes ja han desaparegut. En aquest cas, les seves famílies han estat de gran ajut. Entre elles destaquen Encarnació Pijoan, filla del president de la Generalitat, Josep Irla; la ja esmentada Teresa Rovira, entre d'altres. La conversa amb Santiago Carrillo, Gregorio López Raimundo i Miguel Núñez ha estat també reveladora pel que fa a la història d'aquest període.

ALGUNES QÜESTIONS METODOLÒGIQUES

L'enigma que plantejaven algunes contradiccions interpretatives, factuais i documentals, així com els buits històrics, van impel·lir-me a fer una mena de *reset*, per establir amb certesa alguns fets, avaluar-los i tenir en consideració la seva influència real. Aquesta tasca comportava comprovar la veracitat i la transcendència política de certs esdeveniments. Per aquest motiu, vaig incloure referències documentals a la redacció, més extenses en aquells capítols en els quals vaig considerar-les necessàries. Els documents de l'època són d'una tendenciositat política aclaparadora i, a més, acostumen a fer grans judicis i dictaminar sentències condemnatòries —la condemna comporta l'autoexculpació— sobre alguns dirigents polítics, propi d'un ambient bèl·lic i postbèl·lic. El fet d'haver utilitzat moltes fonts diverses, però, crec que m'ha permès fer una aproximació històrica al més fidedigna possible. L'erudició documental ha estat volguda. Primer, perquè considero que en una reconstrucció històrica com la que he fet, era obligada, i segon, perquè el debat polític continua obert. Una bona part de les sigles polítiques que apareixen a la tesi són vigents, com també algunes de les qüestions que es plantejaven en l'àmbit polític nacionalista (autodeterminació, autonomisme, federalisme) i socialista (aliança o independència respecte al socialisme espanyol). Les estratègies polítiques del passat, l'actuació d'alguns dirigents, pertanyen únicament i exclusiva a aquell passat i aquells dirigents. Sostrau-les d'aquell context concret, tan anòmal, per fer segons quins judicis polítics des de la nostra òptica actual seria erroni. Els paral·lelismes, tan atractius, s'han d'establir, en tot cas, tenint en compte totes les variables. Aquestes són a la tesi.

EL DEBAT SOBRE LES INSTITUCIONS DE GOVERN

La història de la Generalitat els anys quaranta va girar al voltant del debat que es va plantejar entre les forces polítiques sobre el paper que havia d'acomplir la institució tant en la direcció de l'oposició antifranquista com en la futura Catalunya democràtica. El debat va obeir a diferents factors, tant de tipus ideològic com d'estratègia política. En el primer cas, trobem les reivindicacions d'un sector del nacionalisme que considerava que l'Estatut de 1932 havia estat superat i que s'havia d'anar cap a l'autodeterminació, i un estat independent —sovint no es defineix amb claredat en el discurs si és independent, federal o confederal—, però, en qualsevol cas, en el qual la Generalitat republicana ja no tenia cabuda. En el segon cas, trobem el rebuig d'un sector de l'oposició catalana a la política que havien portat a terme els partits que havien governat la Generalitat durant la Guerra Civil, és a dir, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) i el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). No es discutia tant la pervivència de la institució, com que aquesta fos dirigida per aquestes forces polítiques.

Les organitzacions crítiques amb la Generalitat i els partits governamentals van ser Unió Democràtica de Catalunya (UDC), que ja s'havia oposat al govern frontpòpula durant la Guerra Civil; Estat Català (EC), que proclamava el 1939 la independència de Catalunya, i, més tard, dues formacions noves creades a la postguerra, el Front Nacional de Catalunya (FNC), format en la seva majoria per membres d'EC, i que en constituir-se defensava el dret a l'autodeterminació, i el Moviment Socialista de Catalunya (MSC), integrat, sobretot, per membres del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). El MSC defensava el dret a l'autodeterminació i una Catalunya federal, i intentava crear-se un espai propi dins l'obrerisme català diferenciat del comunista, tant a l'exili com a l'interior.

El debat sobre la pervivència o no de les institucions republicanes i sobre el seu paper en el comandament de l'oposició no va ser exclusiu de la política catalana. El rebuig al govern de Negrín per part de diferents organitzacions polítiques espanyoles, com per exemple, un sector del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) encapçalat per Indalecio Prieto, també va debilitar les institucions de govern de l'Estat. Pel que fa a la superació de l'Estatut autonòmic, també va prendre força en la política basca entre 1939 i 1945 però, a diferència del cas català, va ser defensat des de la mateixa institució de govern, pel president José Antonio Aguirre, del Partit Nacionalista Basc (PNB). Així doncs, la idea que la Segona República no havia donat resposta a les aspiracions nacionalistes i, per tant, s'havien de superar els límits dels estatuts per anar a fórmules més avançades d'autogovern, i la idea que la política que s'havia portat a terme pels governs republicans durant la Guerra Civil havia finit, i s'havia de donar pas a la renovació dels dirigents, eren comunes entre l'oposició el febrer de 1939.

L'exili començava amb les institucions de govern debilitades pel desgast de l'exercici polític durant la guerra i per la derrota, i desmantellades per la dissolució dels seus executius. En el cas català, qüestionades per una bona part de les forces nacionalistes que proclamaven la fi de la institució, o bé exigien la dimissió de Companys. Aquestes actituds van afavorir l'aparició d'organismes que es postulaven com a alternatives als governs institucionals; el més important durant la Segona Guerra Mundial, però no l'únic, va ser el Consell Nacional de Catalunya, constituït a Londres, el juliol de 1940. Després del final de la contesa, desapareixerien alguns d'aquests organismes, però en sorgirien d'altres com el Consell Nacional de la Democràcia Catalana, a l'interior del país. Les forces dominants al Consell van ser UDC, el FNC i el MSC. Aquestes organitzacions van aliar-se per presentar un front d'oposició als dos partits majoritaris, ERC i PSUC, i van intentar crear un espai polític propi a Catalunya, al marge de la Generalitat governada per ERC.

La idea de trencar amb les institucions polítiques legítimes s'ha de circumscriure a un sector de la política catalana, i no sempre va ser clara la frontera del trencament. En general, es reconeixia el president de la Generalitat com una figura re-

presentativa, però buida de poder executiu. No es posava tant en dubte la institució com el seu govern, és a dir, el partit governamental. En síntesi, una bona part del discurs i de l'actuació política de l'època responia més a la dialèctica que enfrontava les distintes organitzacions antifranquistes per comandar o fer-se un lloc en la direcció de l'oposició i en la Catalunya de la transició, i en menor grau a un debat ideològic profund sobre la funció i l'oportunitat de les lleis i de les institucions de govern catalanes. Aquest debat va tenir una significació més profunda entre els anys 1939 i 1945, com veurem.

Un altre element que va contribuir a l'afebliment de la Generalitat i que va afavorir aquests organismes alternatius va ser el convenciment que el temps d'exili seria curt, és a dir, que el triomf dels aliats a la Segona Guerra Mundial comportaria de manera automàtica la fi de la dictadura. Aquesta convicció —dic convicció perquè no va existir mai cap compromís formal per part de les democràcies amb l'oposició sobre la seva intervenció a Espanya després del conflicte bèl·lic—, en lloc de promoure la unitat entre les distintes forces polítiques, va accentuar-ne les diferències, davant el previsible procés electoral que havia d'obrir-se a la Catalunya democràtica. Per aquest motiu, trobem que el discurs polític central de l'època era com havia de ser i fer-se la Transició: el règim polític de la nova democràcia, les institucions que governarien i la composició del govern que havia de liderar el període de transició. I és en aquest punt en què la unitat política, amb partits que defensaven programes i estratègies diferents, va esdevenir impossible. Ni ERC des de la Generalitat va aconseguir atreure una bona part de les organitzacions polítiques a la institució, ni aquestes van aconseguir consolidar els seus organismes.

Dins d'aquest panorama polític, hem de tenir en compte un altre factor que encara va dificultar més l'acció de govern de la Generalitat i que va donar un caràcter més dispers a la política antifranquista catalana: els diferents corrents interns que van travessar i seccionar una bona part de les forces polítiques. Així, per exemple, EC es va dividir en dos sectors, un dels quals, capitanejat per Joan Cornudella, acabaria per esdevenir el FNC. El POUM també es va dividir entre el Front de la Llibertat creat per Josep Rovira a França, base del futur MSC, i el partit. El PSUC també va patir escissions, com a conseqüència d'expulsions i de dissidències, com és el cas del PSC, de Manuel Serra i Moret i Miquel Ferrer. El sindicat anarquista, la CNT, també es va dividir entre el sector apolític i el que volia intervenir activament en política. L'esquerra també va patir la seva pròpia escissió, entre el corrent conegut com *autodeterminista*, que defensava la superació de l'Estatut, i el conegut com *legalista*, defensat pel secretari general del partit, Josep Tarradellas, el qual mantenia la vigència de l'Estatut, la fidelitat a la Generalitat i deixava per a més endavant l'autodeterminació. Alhora, dins els diferents partits i grups nacionalistes existien empaties distintes envers les formacions obreristes. Així, trobem alguns dirigents i militància d'ERC propera als comunistes, d'altres afins als socialistes i uns altres, als cenetistes.

Un altre element que va avivar les divisions entorn al paper que havia d'acomplir la Generalitat va ser el posicionament polític que van adoptar els partits i sindicals catalans davant les diferents solucions que l'oposició va donar per posar fi al règim franquista i que es van anar concretant en dues: la via republicana, que cercava la intervenció diplomàtica de les democràcies per posar fi a la dictadura, i el restabliment posterior dels governs republicans creats a l'exili, i la via pactista impulsada per Indalecio Prieto a l'exili i l'Alianza Nacional de Fuerzas Democráticas, que proposava un pacte de reconciliació nacional entre republicans i monàrquics, el qual forçaria, amb el suport de les democràcies, la marxa de Franco. Després, es formaria un govern provisional, encarregat de convocar un referèndum entre monarquia i república i les eleccions generals. La proposta de Prieto no passava, doncs, pel retorn de les institucions republicanes exiliades.

Malgrat les divisions entre les organitzacions antifranquistes catalanes, la idea d'unitat política, de pacte nacional, va ser perseguida tant per la Generalitat com pels organismes sorgits al marge de la institució. El consens, però, no va ser possible per la manca d'entesa entre el bloc format per UDC, FNC, MSC i, en ocasions, EC, i els partits majoritaris, ERC i PSUC. Els primers van frenar de manera reiterada les iniciatives de l'esquerra per dirigir la política catalana des de la Generalitat i van marginar el PSUC de qualsevol iniciativa unitària. No hem d'oblidar que sense la capacitat de convocar eleccions que legitimessin de manera democràtica els partits governamentals, cada força política, fos majoritària o minoritària, defensava el seu dret a participar activament en la direcció política i fer valer els seus programes i estratègies. La manca de flexibilitat d'uns i d'altres, en un context en el qual, si es volia la unitat, forçosament s'havia d'arribar a una entesa, va impedir el consens necessari per assolir-la. Com he esmentat, la possibilitat del retorn al país, més o menys immediat, encara va enrocar més les distintes posicions.

El debat sobre el paper de les institucions polítiques catalanes va passar per dues etapes diferenciades, ambdues fortament influïdes per la política internacional. Entre el 1939 i el 1945, el debat va ser, sobretot, ideològic. Els defensors de l'autodeterminació van aplicar a Catalunya, el País Basc i Galícia el tercer punt de la Carta de l'Atlàntic, signada el 1941 per Winston Churchill i Theodore Roosevelt, que assegurava que totes les nacions oprimides tenien dret a l'autodeterminació. Durant aquests anys de guerra, el nacionalisme es va posar al servei dels aliats per aconseguir el seu suport i assolir el projecte de confederació ibèrica, sustentat pels catalans, bascos i gallecs, que s'havien unit en el revifat pacte de Galeuzka.

A partir del 1945, el debat va ser sobretot estratègic. Els autodeterministes van comprovar que les seves esperances confederals no tenien ressò entre les democràcies, i els coneguts com *legalistes*, defensors del restabliment automàtic de l'Estatut de 1932, van adonar-se que amb prou feines els governs republicans podien influir sobre les noves cancelleries postbèliques. La política de l'oposició, doncs, es va

veure obligada a reorientar-se, i a fer-ho amb celeritat, en funció de les actituds que els governs de les democràcies manifestaven sobre la política espanyola. Aquestes actituds van ser cada vegada més conservadores a mesura que es consolidava la Guerra Freda, en l'intent de frenar l'URSS com a potència i l'expansió del comunisme. La Nota Tripartita, signada el març de 1946 per Anglaterra, els Estats Units i França, va ser l'expressió d'aquest conservadorisme. S'animava a promoure un cop d'estat per part dels generals monàrquics, que obligués Franco a abandonar el poder sense efusió de sang, i que es constituís un govern provisional sota l'auspici de la monarquia en la figura de Don Juan de Borbó.

La Nota Tripartita va dividir encara més l'oposició. Mentre un sector va continuar donant suport a la via republicana, en l'últim intent de convèncer les democràcies que els governs republicans eren l'alternativa a Franco, uns altres obririen la porta al pacte entre republicans i monàrquics i a un nou govern provisional. L'adhesió d'una bona part de les organitzacions polítiques que formaven part del Consell Nacional de la Democràcia Catalana a la Nota Tripartita va allunyar-les encara més de la Generalitat, i va fer impossible el gran pacte nacional que Josep Irla i el govern català constituït el setembre de 1945 van intentar liderar. El 1947, el fracàs de la via republicana per posar fi a la dictadura va abocar les institucions a una crisi profunda. Josep Irla dissoldria el govern el gener de 1948.

La història de la institució durant els anys quaranta es pot dividir en tres etapes. La primera, entre el febrer de 1939 i l'estiu de 1940, en la qual la Generalitat de Companys i ERC van intentar liderar un pacte d'unitat entre les organitzacions nacionalistes, aliança que va fracassar per l'oposició del nacionalisme radical a la continuïtat de la institució i per l'oposició de diversos sectors a una Generalitat comandada per Companys. La segona aniria des del juny de 1940 fins al setembre-octubre de 1944. La clandestinitat forçosa de la institució i dels dirigents polítics exiliats a França, a causa de la repressió política que es va desfermar a l'Estat francès amb l'ocupació alemanya, va afavorir la creació del Consell Nacional de Catalunya, a Londres, i un més gran protagonisme dels catalans exiliats a Amèrica. El Consell de Londres, presidit per Pi i Sunyer (ERC), va esdevenir la plataforma des de la qual van tenir veu les reivindicacions autodeterministes. A partir de l'agost de 1942, quan el president Irla va deslegitimar-lo perquè considerava que s'havia atribuït poders governamentals, començaria una lluita sorda entre legalistes i autodeterministes que no finalitzaria fins al juny de 1945, quan Pi i Sunyer va dissoldre el Consell.

El juny de 1945, la Generalitat va encetar una nova etapa, la tercera, que finalitzaria el gener de 1948. És en aquest període en el qual la tesi aporta informacions més innovadores, amb majors aportacions documentals. Abasta l'existència del primer i únic govern de la Generalitat a l'exili, des del qual Irla i Pi i Sunyer van intentar portar a terme un gran pacte nacional, iniciativa que tampoc no va tenir èxit. Les causes del seu fracàs van ser: la reiterada autoexclusió de les organitzacions nacio-

nalistes (UDC, FNC, EC, ACR) a participar-hi i el fet que el nou socialisme català (PSC i MSC) no estigues representat fins al gener de 1947, data en la qual el conseller Serra i Moret va fer efectiva la seva presència. El MSC, mancat de representació al govern, i la resta de forces que s'havien autoexclòs van optar per crear el seu propi organisme de govern, el Consell Nacional de la Democràcia Catalana, a Barcelona, el desembre de 1945, fet que va facilitar la presència dels seus dirigents a Catalunya (UDC, FNC) i la separació efectiva de dirigents del POUM a l'interior per comandar el MSC al país (Pallach, Bellsollé, entre d'altres).

Des de la seva constitució, el govern de la Generalitat es va abocar a dos fronts estretament lligats: ampliar l'executiu i arribar a un pacte amb el Consell de l'interior. No es va assolir mai. Ni el govern de la Generalitat va acceptar les propostes del Consell, que reivindicava els poders executius de la institució i relegava aquesta a tasques representatives a l'exili, ni el Consell no es va avenir mai a reconèixer el govern de la Generalitat —sí que en reconeixia la presidència—, i incidia que no era representatiu de la voluntat del país i que s'havia de dissoldre. Aquesta dualitat exili-interior no va obeir a una qüestió geogràfica, sinó estrictament política. En el cas català, el bloc format per UDC-MSF-FNC-EC a l'interior ja s'havia manifestat a l'exili el gener-febrer de 1945. En el cas espanyol, l'ANFD tenia el seu *alter ego* en Indalecio Prieto (PSOE) i els grups afins a la via pactista. Les divisions polítiques no es poden generalitzar en funció de l'àrea geogràfica. Trobem aliances i divorcis en una mateixa ciutat com Perpinyà, Montpeller, Tolosa, Londres, Mèxic o Barcelona, on les relacions polítiques eren molt tenses entre les organitzacions antifranquistes, malgrat conviure en un mateix espai.

Sense l'escalp de les democràcies i d'una bona part de les forces polítiques, els governs republicans van entrar en crisi. La sortida definitiva del cas espanyol a l'ONU, l'octubre de 1947, va posar fi a la via republicana i va obligar les forces polítiques a posicionar-se obertament davant l'opció prietista. En aquelles dates, Pi i Sunyer havia decidit marxar a Amèrica i el desembre Serra i Moret dimitia del govern. Els dos consellers més emblemàtics, juntament amb Comorera, abandonaven l'executiu, alhora que la resta de forces polítiques empenyien Irla a dissoldre'l. La seva dissolució, el gener de 1948, tampoc no va significar que les forces polítiques arribessin a una entesa. Tanmateix, s'estava a punt de tancar un cicle dins la història de l'oposició. El fracàs de Prieto en les seves gestions amb els monàrquics, l'acord entre Franco i Don Juan l'estiu de 1948 i el reconeixement semioficial del govern Truman al règim van posar punt i final a les esperances de l'oposició i les estratègies sobre les quals s'havia fonamentat la seva política des del final de la Guerra Civil. S'havia arribat a un final d'etapa i en començava una quarta, en la qual es replantejarien actituds i es planificarien estratègies a més llarg termini. A partir del 1948 la Generalitat es mantindria en la figura del seu president, obligada per la manca de consens que va existir entorn seu, i pel protagonisme polític de les organitzacions i plataformes creades a l'interior un cop l'exili va esgotar el seu potencial polític.

APORTACIONS

Entre les principals aportacions que considero s'ofereixen a la tesi, destaquen entre d'altres:

— El paper del primer ordre que va tenir la Generalitat en la política de l'oposició antifranquista catalana. El discurs principal d'aquesta va girar al voltant precisament del paper que havien de tenir les institucions de govern tant durant l'oposició com en la futura Catalunya democràtica.

— Les divisions entre les forces polítiques catalanes van restar estretament lligades al posicionament que van adoptar davant la institució i el partit governamental. Aquest posicionament no va respondre només a les diferències que s'havien manifestat entre elles durant la Segona República, sinó també a les expectatives que els va obrir el que es creia una imminent Transició i a la possibilitat de governar a Catalunya.

— Haver incorporat a la història de l'oposició antifranquista organitzacions que, sovint, només apareixien en anys posteriors, com el PSC, el Front de la Llibertat, el MSC i la UDC de Coll i Alentorn, i que no apareixien, com la Lliga Republicana. En aquest sentit, no es pot reconstruir la història de l'oposició antifranquista catalana sense incloure totes les organitzacions polítiques presents al país, fossin *catalanes* o *espanyoles*, com ja se les definia a l'època.

— L'oposició monàrquica, sobretot entre el 1946 i el 1948, va tenir un pes específic en la història de l'oposició, i va incidir de manera significativa en les relacions entre les forces polítiques catalanes.

— Haver reconstruït les relacions entre les institucions polítiques catalanes i les basques i espanyoles durant aquest període, fet que ha permès posar de manifest que no es poden entendre ni conèixer en tot el seu abast, sense tenir en compte aquesta vinculació.

— Les evolucions de la política internacional van influir poderosament en les estratègies i relacions entre les forces polítiques catalanes, fet que apareixia sovint restringit a la política antifranquista espanyola.

— Haver reconstruït la història del primer i únic govern de la Generalitat a l'exili no només en l'ordre polític, sinó també l'obra de govern que va portar a terme, així com qüestions sobre la seva hisenda que havien quedat aturades el 1945.

I, en definitiva, haver contribuït posant a l'abast nombrosos documents fins ara inèdits per al seu estudi i revisió, així com una aproximació històrica que obre noves línies d'investigació sobre aspectes que han estat suggerits a la tesi, però que, no essent objecte del tema que s'hi tractava, resten oberts per a estudis posteriors.